

Без'ядерному статусу України –

Оскільки 5 грудня 2009 року виповнилося 15 років від дня підписання Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї – Будапештського меморандуму, – на порядку денному українського політикуму знову постало питання національної безпеки й належності виконання державами-підписантами меморандуму взятих на себе гарантій з її забезпечення.

11 лютого 2010 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні проект заяви із закликом до світової спільноти посилити гарантії безпеки Україні, яка проголосила без'ядерний статус. За документ «Без'ядерному статусу України – реальні гарантії» свої голоси віддали 338 депутатів. «Наша держава послідовно й неухильно дотримувалася й дотримується свого зобов'язання: не приймати, не виробляти і не здобувати ядерної зброї», – наголосив під час розгляду документа парламентом його автор народний депутат України Сергій Гриневецький. За його словами, великі держави, які підписали зазначений меморандум, взяли на себе політичні зобов'язання згідно з принципами Заключного акта Гельсінської наради з питань безпеки і співробітництва в Європі. Однак Будапештський мемо-

рандум не передбачав конкретного механізму реалізації цих зобов'язань (окрім консультацій), а також не був підкріплений достатніми міжнародно-правовими гарантіями незалежності й суверенітету без'ядерної України. «Зростання після підписання Будапештського меморандуму кількості ядерних держав, які фактично володіють ядерною зброєю, розвиток подій у світі, що засвідчує тенденцію до їхнього потенційного збільшення, становить загрозу безпеці як у глобальному вимірі, так і для окремих держав, насамперед без'ядерних», – зазначив народний депутат. На думку С. Гриневецького, нинішня ситуація потребує еволюції ідеології, закладеної у Будапештському меморандумі, та її оновленого втілення в документі, який мав би міжнародно-правовий зобов'язувальний характер, і передумов вироблення та-

кого міжнародно-правового інструментарію, який гарантував би надійну відповідь на сучасні виклики національній безпеці нашої країни. За його словами, першим кроком на цьому шляху, задля розвитку положень Будапештського меморандуму, має стати укладення державами-гарантами нової домовленості з Україною, яка була б утілена в документі, що має міжнародно-правовий статус. «Схвалення такого документа Організацією Об'єднаних Націй, закріплення зобов'язань ядерних держав щодо міжнародно-правових гарантій для неядерних країн стало б значним внеском у справу створення надійного безпекового простору не тільки на Європейському континенті, а й у світі загалом», – зазначив доповідач. Було вирішено також, що звернення Верховної Ради України до парламенту Сполученого Ко-

4

Військові таємниці без таємниць,

або Правда та міфи про «Сатану»

Ядерна зброя завжди мала гриф «цілком таємно». Тому, коли в Україні поблизу селища Побузьке (Голованівський район Кіровоградщини) з'явився Музей ракетних військ стратегічного призначення (філія Центрального музею ЗС України), це стало сенсацією. Моя розмова із завідувачем експозиційного відділу музею, полковником запасу Олександром ТАРАСЕНКОМ розпочалася саме із запитань: «Чи є можливість перетворити деякі експонати музею на діючий військовий об'єкт, приміром, шахтно-пускову установку? Чи не розголошуємо ми державних таємниць нашого стратегічного партнера?»

– На практиці це нереально, оскільки частину пускових механізмів демонтовано, а шахтний ствол на третину залитий бетоном, – каже Олександр Євгенович. – Простіше збудувати щось нове, але це потребує дуже великих коштів. А для за-

безпечення своєї безпеки, на мою думку, достатньо бути у військово-політичному союзі. Питання лише з ким? Це вирішують політики...

Не таємниця, що саме на підставі міждержавних домовленостей з Росією та США Україна в рекордно

реальні гарантії!

ролівства Великої Британії та Північної Ірландії, Конгресу Сполучених Штатів Америки, Федеральних зборів Російської Федерації, парламенту Французької Республіки, Все-китайських зборів народних представників як законодавчих органів країн-гарантів нашої національної безпеки із закликком підтримати цю ініціативу сприятиме зміцненню миру й міжнародної безпеки.

Проте сам Будапештський меморандум ніколи не передбачав конкретного механізму реалізації якихось зобов'язань, не був він підкріплений і достатніми міжнародно-правовими гарантіями незалежності й суверенітету України. Так, у назві автентичних англійських примірників Меморандуму використано термін «безпекові за-певнення» (*security assurances*), який значно слабший за термін «гарантії безпеки» (*security guarantees*). КНР та Франція узагалі не є підписантами документа: в односторонньому порядку гарантії безпеки Україні були надані Китаєм у вигляді заяви китайського уряду від 4 грудня 1994 року та Францією – у вигляді декларації, яку разом із супровідним листом, підпи-

саним президентом Франції Ф. Міттераном і датованим 5 грудня 1994 року, було передано делегації України. Тому й вимагати чогось від цих двох країн потрібно аж надто обережно.

А от просити перегляду своїх зобов'язань у Росії – мабуть, просто утопія. 2003 року наша північна сусідка посягнула на територіальну цілісність України, створивши конфлікт навколо острова Тузла. А взимку 2006 та 2009 років РФ чинила відкритий економічний тиск на нашу державу, від чого має утримуватися відповідно до пункту 3 меморандуму. Висновки напрошуються самі собою: Україну потрібно було позбавити ядерної зброї до 1995 року, коли мав пролонгуватися Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, за яким «ядерними» вважалися держави, котрі здійснили випробування відповідних зарядів до 1 січня 1967 року. А «псевдогарантії» так і залишилися пустими обіцянками, адже у великій політиці навряд чи можна покладатися на «чесне слово», особливо коли ще й зачіпаються геополітичні інтереси того, хто його нібито дав.

Юлія ЦИРФА.

Добірка **Віче**
журналу

Ядерний клуб – політологічне кліше, умовне позначення групи так званих ядерних держав – держав, що здійснили розробку, виробництво та випробування ядерної зброї. До «клубу» входять (за роком першого ядерного випробування) США (з 1945 р.), Росія (спочатку Радянський Союз, 1949 р.), Велика Британія (1952 р.), Франція (1960 р.), Китай (1964 р.), Індія (1974 р.), Пакистан (1998 р.) і КНДР (2006 р.). Ізраїль не коментує інформації про наявність у нього ядерної зброї, проте, за одностайним твердженням усіх експертів, володіє значним арсеналом із кінця 1960-х – початку 1970-х років. ООН і перші п'ять «старих» ядерних держав (вони ж – великі держави як постійні члени Ради Безпеки ООН) вважають появу останніх чотирьох «молодих» (і всіх можливих майбутніх) членів Ядерного клубу міжнародно незаконною.

5

Олександр Тарасенко

короткі строки добровільно роззброїлася. У нашій державі останню з ракетно-пускових установок 46-ї ракетної дивізії виведено з ладу 30 жовтня 2001 року. А згодом створили наш музей – єдиний у Європі та країнах СНД. Є, щоправда, у США (Арізона) музей ракети Титан-2, проте більшість його експонатів – макети, а у нас усе справжнє. Водночас таємниця ми не розголошуємо, все узгоджено із російською стороною.

– У минулому ви, командир ракетного полку, понад 22 роки присвятили ракетним військам стратегічного призначення. Як по-вашому, чи не занадто швидко ми роззброїлися?

– Я й досі вважаю: ми не отримали гідної компенсації за те, що скоротили свої ракетні війська стратегічного призначення. Уявіть собі, на озброєнні 43-ї української ракетної армії після розпаду Радянського

Союзу залишилося 176 ракет із 1272 ядерними бойовими зарядами, 2500 одиниць тактичної ядерної зброї. І що ми отримали, добровільно скоротивши цей найпотужніший ядерний арсенал, до речі, третій у світі? Хто сьогодні оцінить наш шляхетний учинок?

– Чи правда, що сумарний заряд міжконтинентальної балістичної ракети у 200 разів перевищував силу ядерного вибуху в Хіросімі та Нагасакі?

– Так, у минулому на озброєнні в Первомайському Нижньодніпровському з'єднанні були найсучасніші ракети. Кожна з них мала від 6 до 10 боєголовок. А потужність одного ядерного заряду – 0,5–0,6 мегатонни. Уявіть, якої шкоди могла наробити бодай одна така «іграшка» в разі її запуску!

Наша міжконтинентальна ракета SS-24 отримала на Заході назву

«Скальпель» не випадково. Пролетівши балістичною траєкторією 10 тисяч кілометрів, вона мала радіус попадання в ціль – 500 метрів!

Але найбільший жах справляла легендарна РС-20В (за натовською термінологією, SS-18 «Сатана»), яку виробляли в Дніпропетровську. До речі, нині на її базі створено ракету-носіє «Дніпро». У нашому музеї є один екземпляр «Сатани». Його нам привезли з Харківського військового університету. Висота – 33, діаметр – 3 метри! Отака це була сувора сила!

– Що саме в цій ракеті так лякало американців?

– Річ у тім, що на початку 1970-х США значно випереджали СРСР за засобами доставки ядерної зброї. Але все змінилось, коли 1975 року на бойове чергування прийняли міжконтинентальну балістичну ракету SS-18. Вона стала «нічним жахом» для розробників американської системи

протиракетної оборони. Адже у завершальній стадії балістичної траєкторії «Сатана» ділиться на десять головних частин, що накривають ядерною парасолькою об'єкти на території супротивника. Аби збити з пантелику ворожі радары, ракета викидає у повітря понад сотню надувних куль, укритих алюмінієвою пудрою, півмільйона дипольних відбивачів і станції активних радіоперешкод. Тому у відповідь на кожну нашу боєголовку американці змушені були випустити два-три десятки антиракет. Але навіть у цьому разі їхня ефективність була не дуже велика.

До речі, мало хто знає, але саме «Сатана» спонукала американців до розробки «стратегічної оборонної ініціативи» (СОІ), плану космічних війн. Лише зрозумівши свою безпорадність перед радянськими ракетами, керівництво США погодилося розпочати мирні переговори щодо роззброєння та скорочення ядерних арсеналів.

– **Олександр Євгеновичу, часто-густо в голлівудських фільмах терористи намагаються захопити пульт управління ядерними ракетами, так звану президентську ядерну валізу з червоною**

кнопкою. Невже так просто розпочати Третю світову війну?

– У цих фільмах та мультиках ще й не таке можна побачити. Наприклад, як радянські воїни за допомогою валянка змінюють траєкторію польоту балістичної ракети, націлюючи її на Білий дім. Тому екскурсантів – гостей з Америки, Великобританії, Німеччини, Японії – шокує побачене: виявляється, наші ракети були «нашпиговані» новітньою електронікою, мали бортовий комп'ютер, гірокомпас, що допомагав їй орієнтуватися у просторі, та ще багато чого!

Стосовно реального пуску міжконтинентальної балістичної ракети, то це відбувалося б, звісно, не за допомогою міфічної червоної кнопки та валізки. Щоб здійснити старт, на командний пункт, де несли бойове чергування перший і другий номери, мав прийти наказ із шифром з Москви через Вінницю (армійський командний пункт). Далі офіцери бойової обслуги повинні були б звірити його з таємним шифром, набрати й уже тільки після цього запустити ракету, одночасно повернувши ключі першого та другого номерів.

– **На схожих комплексах і досі несуть бойове чергування російські офіцери. Скажіть, а може статися випадковий запуск ядерної ракети?**

– У жодному разі. Це неможливо технічно. У полку, яким я командував, усі ставилися дуже серйозно до бойового чергування, адже усвідомлювали, яку колосальну відповідальність на них покладено. Хоча траплялися й кумедні ситуації, коли деякі новачки під час відпрацювання бойових нормативів так нервувалися, що різали ножицями не конверт із шифром, а свої пальці.

У музеї командний пункт і бойову стартову позицію з шахтно-пусковою установкою, а також усе технічне обладнання офіцери-запасники підтримують у такому самому стані, як і 10–15 років тому. Крім цього вони ще й екскурсії проводять. Відвідувачі музею потрапляють на територію бойової позиції, роздивляються шахтно-пускову установку, ракету РС-20В (SS-18 «Сатана»), вузькими підземними коридорами наближаються до «серця» бойового комплексу – командного пункту (так званої ями). За допомогою спеціального коду відчиняються 800-кілогра-

6

Атлас неспокоїного об'єктива

Виставка фотографій та презентація альбому «Крізь вогонь і сльози» Олександра КЛИМЕНКА. Центральний музей Збройних Сил України.

Фотожурналіст Клименко з когорти обраних, про яких можна зняти сто стрічок на кшталт знаменитої картини Антоніні «Професія: репортер». Тіні цих обраних з'являються й щезають у теленовинах про жахаючо-незбагненну реальність, а камера здригається в унісон із розривами снарядів.

Олександр Клименко з тих невгамовних, завдяки яким професія журналіста все ще має сенс і зберігає своє первісне призначення. Чверть століття він лізе на рожен, мандрує зонами воєнних конфліктів. Препарує лінзою явище «війна», якому дивним чином знаходиться місце у світі перевиробництва й гламуру.

Знімки Клименка – нескінченне підтвердження того, що життя об'ємніше за наше уявлення про нього.

Один сприймає світ крізь шпаринку, інший – крізь телескоп. Озброєний фотооб'єктивом, Олександр здатен досягнути весь багатшаровий пиріг буття, дотягнутися до будь-якого епізоду й зробити його безсмертним.

Якби існувало поняття «військового туризму», наш фотожурналіст був би в цій справі непереможним. Але такого хобі немає. Навіть на вкрай зіпсованій цинізмом планеті. А Клименко разом із широчезною географією небезпечних турів – є, і в цих шалених пригодах його важко наздогнати.

Придністров'я, Сараєво, Сьєрра-Леоне, Ліван, Кувейт, Ліберія... Це ще не всі гарячі точки його особистого атласу, переважно розмальованого фарбою кольору бруслиці. Утім, за трагедіями обов'язково проступають життєствердні

мові металеві двері, за ними ще одні, й лише тоді опиняєшся в ліфті на підвісному майданчику шахти КП.

– Кажуть, що командний пункт ракетного полку можна порівняти з підводним човном, закопаним вертикально у землю?

– Так. Згори циліндрична шахта герметично захищена товстим 121-тонним шаром з бетону, заліза й парафіну. На 45-метрову глибину веде спеціальний ліфт. Найнижче, на 12-му рівні, є кімната відпочинку офіцерів. Вона нагадує купе потяга і здатна вмістити мінімум життєво необхідних речей. Піднявшись на перший рівень знизу, потрапляєш у пункт управління запуском ракети.

До речі, всі наземні споруди на території частини виконували роль допоміжних. У разі ядерного вибуху вони могли бути знесені з лиця землі, але навіть тоді завдання здатні виконати два головні об'єкти – командний пункт і шахтно-пускова установка. Ще ж і надто, система була налагоджена таким чином, що в автономному режимі потужності вис-

тачало для запуску десяти ракет даного командного пункту й усіх ракетних установок двох найбільших сусідніх полків дивізії!

– Колись читав, що кришка люка шахтно-пускової установки, де розташовувалася ракета, мала витримати попадання ядерної боєголовки в радіусі 20 метрів? Це правда?

– За технічною документацією, кришка люка, яка є 120-тонним захисним пристроєм із металу, бетону та парафіну, мала витримати навантаження 100 кг на один квадратний сантиметр.

– Чи маєте нині супротивника?

– Дефіцит бюджетних коштів. Інколи, наприклад, маємо борги за спожиту електроенергію... Зважають нашої роботі, якщо відверто, постійні перевірки військових інспекцій. Коли служив, було менше перевірок, аніж нині. Це, звісно, гальмує роботу з відвідувачами. Тим паче, що за підсумком перевірок вердикт один: «Зловживань немає».

Розмовляв Євген ТИЩУК.

Досе

Олександр КЛИМЕНКО народився 22 червня 1960 року в селі Високе Борзнянського району Чернігівської області. Після служби в армії закінчив 1986 року факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка. З 1986 до 1990-го працював у газеті «Сільські вісті». З 1991 року й донині – фоторепортер газети «Голос України», заслужений журналіст України. Викладає в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка фотожурналістику, доцент.

Співпрацював із німецьким журналом *Der Spiegel* та іспанським виданням *El País*. Автор трьох фотоальбомів: «Україна. 10 років поступу» (К.: Спалах, 2001); «Миротворча діяльність українського війська. Перше десятиліття» (К.: Неопалима купина, 2004), «Крізь вогонь і сльози» (К.: Пресс-КІТ, 2009).

мотиви, а солоний присмак біди, як ведеться, невід'ємний від сонця та мінливого щастя.

Гелікоптери, чорношкірі діти, підстаркуваті та зовсім юні вояки, браві миротворчі-місіонери, свійські й дикі тварини, інструментарій війни та миру, екзотика без мистецьких перебільшень і така, що пропущена крізь художницьку призму. Суворі реалії боїв і радість життя без пострілів.

Ось цвинтар у південнослов'янській країні, ось плаче жінка над могилою, а ось другий-третій плани – фантастичний пейзаж, на якому соковита зелень і фіолетове полум'яніння квітів...

Ось розтрощена вантажівка з написом «Україна»...

Ось аж ніяк не безтурботні вівці: виходячи з того, що співіснують із кулеметною установкою...

Ось сюрреалістичний песик вчитується в незнайомі слова на стенді: *European Union*...

Третій альбом робіт фотожурналіста та весь його професійний маршрут – безперервний діалог із її Величністю Вічністю.

У репортерстві Олександра Клименка хрестоматійна істина «Бог живе в деталях» особливо рельєфна. І пронизлива.

Ольга КЛЕЙМЕНОВА.

Фото Анастасії СИРОТКІНОЇ.

Добірка журналу ВЖЕ

«Перекували мечі на орала...»

Випробування першої атомної бомби у США спонукало СРСР до створення власної ядерної бомби.

Так стартувала гонка озброєнь, під час якої головну ставку робили на ракети різного типу з ядерними бойовими зарядами.

Починаючи з 1947 року СРСР і США створили понад 40 видів ракет із ядерними бойовими зарядами. У США це – «Мінітмен», «Тор», «Юпітер», «Пола ріс», «Трайидент», «МХ», «Титан», «Посейдон», «Атлас» та їхні модифікації; у СРСР – Р-1 (8А11), Р-2 (8Ж38), Р-5 (8К51), Р-7, Р-11 (8А61), Р-12 (8К63 або СС-4 «Сандал»), Р-14 (8К64), Р-16 (СС-2), Р-18, Р-20, УР-100 (СС-11), Р-36 (СС-9), УР-500, РС-12 (СС-25, «Тополя»), РС-16 (СС-17), РС-18 (СС-19, «Сатана»), СС-20 (СС-18), РС-22 (СС-24, «Скальпель»), РСД-10 (СС-20, «Піонер»).

Критичного рівня ядерне протистояння досягло 1962-го. Тоді 51-ша окрема ракетна дивізія, сформована з частин 43-ї ракетної армії, перебуваючи на території Куби, готова була завдати ракетно-ядерного удару по території США 24 ракетами Р-12. Збройні сили США також приготувалися до ядерних ударів по СРСР. Світ опинився на межі ядерної війни. На щастя, менш як за місяць кризи подолали.

В Україні починаючи з 1960 року на базі частин 43-ї Повітряної армії формувалися частини ракетних військ. 43-тя ракетна армія зі штабом у Вінниці мала у своєму складі 19-ту (Хмельницький), 37-му (Луцьк), 46-ту (Первомайськ), 50-ту (с. Білі Коровичі), 35-ту (Орджонікідзе, Росія), 44-ту (Коломия), 43-тю (Ромни) ракетні дивізії та частини забезпечення.

На озброєнні армії на початку 1994-го перебували 176 ракетних комплексів типу «ОС», які мали на озброєнні 130 ракет класу РС-18 (СС-19) і 46 ракет класу РС-22 (СС-24), із 1272 ядерними бойовими зарядами.

У 1988–1991 рр. ліквідовано всі ракети середньої і малої дальності класу РСД-19 (СС-20, «Піонер»), Р-12 (СС-4, «Сандал»), Р-14. У 1993–1994 рр. знято з бойового чергування в 19-й і 46-й ракетних дивізіях 40 ракет РС-18 (СС-19) і знижено ступінь бойової готовності ще 46 ракет класу РС-22 та їхніх пускових комплексів, а також стратегічних бомбардувальників ТУ-95МС і ТУ-160. І вже у ХХІ столітті роботи, пов'язані з ядерним роззброєнням і ліквідацією ядерної зброї в Україні, завершилися підривною останньої шахтно-пускової установки.